

MUHADARAT VE BİKES ROMANLARINDA KADIN MESELESİ

Şahika Karaca*

Özet: Bu çalışmada Tanzimat döneminin önemli isimlerinden Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye'nin *Muhadarat* ve Emine Semiye'nin *Bikes* isimli romanlarından hareket edilerek her iki yazarın kadınlıkla ilgili meselelere bakış açıları kadın kişilikleri üzerinden yansıtılmıştır. İki romanda da devir içerisinde sorgulanmaya başlayan kadınlıkla ilgili meseleler gelenekten kopmadan ancak modernizmin getirdiği yeni hayat şartlarını telkin eden bir anlayışla dile getirilmiştir. *Muhadarat* ve *Bikes*'te tanınarak evlenme, çok eşlilik, boşanma, kadın eğitimi gibi doğrudan kadınlığı ilgilendiren meseleler işlenen konular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Fatma Aliye, Emine Semiye, *Muhadarat*, *Bikes*, kadınlığa ait meseleler.

WOMANHOOD ISSUE IN THE NOVELS MUHADARAT AND BİKES

Abstract: In this study, the points of view of womanhood issues are reflected through prominent female characters by starting off on the novels entitled *Muhadarat* by Fatma Aliye and *Bikes* by Emine Semiye, who are the daughters of Ahmet Cevdet Paşa, who is one of the significant figures of the Tanzimat Period. In both of the novels, the issues concerning womanhood, which was begun to be questioned within the period in question, are voiced without breaking off the tradition but with an understanding which suggests the new living conditions introduced by Modernity. The issues directly concerning womanhood such as marrying by getting acquainted with, polygamy, divorce and woman education are among the themes treated in *Muhadarat* and *Bikes*.

Keywords: Fatma Aliye, Emine Semiye, *Muhadarat*, *Bikes*, issues concerning womanhood.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanıyla birlikte hızlanan modernleşme sürecinde sosyal, siyasî ve askerî hayatta çeşitli dönü-

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

şümler yaşanır. XIX. asrın başından itibaren etkin bir şekilde eğitim, askerlik ve sosyal hayatta kendisini hissettiren Batılılaşma temayülü insana olan yaklaşımı da değiştirir ve Osmanlı Devleti idaresi altındaki insanların kulluktan ferdiyete doğru yükselişini dolaylı yoldan da olsa kabul eder. Bu tarihten itibaren kadının da toplumsal konumu sorgulanmaya başlar.

Tanzimat'la başlayan değişim serüvenimize ait meseleler Türk romanı ve hikâyesine de yansır. Dönem içerisinde Şemsettin Sami, Şinasi, Ahmet Midhat Efendi gibi yazarlar, edebî eserlerinde kadınlıkla ilgili meselelere yer verirler. Erkek yazarların yanı sıra kadın yazarlar da hemcinsleriyle ilgili sorunları hem makaleleri hem de romanlarında dile getirdiler. İlk kadın romancılarımız Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye de Tanzimat'ın kabul edilmesiyle hızlanan yenileşme sürecinde kaleme aldıkları roman, hikâye ve makalelerinde kadın meseleleri üzerinde sıklıkla durmuşlardır. Bu çalışmada Fatma Aliye'nin ilk romanı *Muhadarat* ile Emine Semiye'nin *Bikes* romanlarından hareketle dönemdeki kadın meselelerinin iki kardeş kadın yazarın kaleminden yansımaları ve çözüm önerileri, belirgin kadın kişilikleri etrafında gösterilmeye çalışılacaktır. Her iki romanda da kadınlar eşlerini tanıyarak evlenen, evlenmek için kendi seçimlerini yapabilen, çok eşliliğe karşılık boşanmayı tercih eden ve boşanmış bir kadın olarak hayatlarını devam ettirmek için çalışan, fedakâr, güçlü ancak kimi zaman intiharın eşiğine gelecek kadar toplumsal baskılardan bunalmış, eğitilmiş ve okuyan kadınlar olarak karşımıza çıkarlar.

Muhadarat ve *Bikes*'te kadınlıkla ilgili meseleleri çözümlemeye başlamadan önce her iki romanın da özetinin verilmesi makalenin anlaşılabilmesi için isabetli olacaktır. *Muhadarat*'ta Sai Bey'in kızı Fazıla karşı komşuları Münevver Hanım'ın oğlu Mukaddem'le nişanlanır. Ancak Fazıla'nın üvey annesi Calibe amcasının oğlu Süha'yla aralarındaki yasak aşkın ortaya çıkmaması için onun konaktan uzakta bir yere gelin gitmesini ister ve türlü entrikalarla nişanı bozar. Nişan bozulduktan sonra Fazıla kardeşi Şefik'i de kendisiyle beraber kabule hazır olan Remzi'yle evlenir. Ancak sonradan görme bir zengin olan Remzi, Fazıla'yı anlamaktan çok uzaktır. Çocuklarının olmaması üzerine Fazıla Remzi'nin iki kez odalık almasına izin verir. Ancak iki odalığın da çocuğunun olmaması üzerine Remzi bir kez daha evlenmek ister. Ve bunun üzerine Fazıla intihar etmeye karar verir. Ancak son anda intihardan vazgeçerek kendisini esir pazarında sattırarak Beyrut'ta bir konakta halayık

olur. Çalıştığı konağın sahibi Muhterem Bey'in oğlu Şebip, Fazıla'ya âşık olup evlenme teklif eder. Remzi'nin karısının âşığı tarafından öldürülmesiyle serbest kalan Fazıla, Şebip'le evlenir.

Bikes' te ise annesinin iftirasına uğrayan Memune hapse düşmek için evden kaçır ve hayatını hizmetçilik yaparak devam ettirmeye başlar. Memune evden kaçtıktan sonra önce Rüşhi Bey'in, sonra da beşik kertmesi olan Racih'in evinde hizmetçilik yapmaya başlar. Ancak burada ne *Bikes* adını alan Memune ne de Racih birbirlerini tanırlar. Racih, *Bikes'*e âşık olur ve onunla evlenir. Memune'nin erkek kardeşi Muti de Racih'i ziyarete giderken Racih'in üvey kız kardeşi ve aynı zamanda kendisinin de beşik kertmesi olan Teveccüh'le tesadüfen karşılaşır ve birbirlerine âşık olurlar. Muti, Racih'in evine ulaştığında tüm gerçekler ortaya çıkar. Racih karısı *Bikes'*in aslında nişanlısı Memune, Teveccüh de Oduncu Baba'nın oğlunun aslında nişanlısı Muti olduğunu öğrenirler. Böylece Racih Memune'ye, Teveccüh de Muti'ye kavuşur.

1. FEDAKÂR KADINLAR

Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin romanlarında modernleşen toplumdaki değişimin özneleri görevini yüklenen kadın kahramanlar fedakârdırlar. *Muhadarat'* ta Fazıla kardeşi Şefik için; "*Allah esirgesin. Beni biraderimle kabul etmeyen adamın bana hiç lüzumu yok! Kırk yıl kız otururum.*" (Fatma Aliye, 1326: 22) diyerek bir tercihi sergiler ve Mukaddem'den ayrıldıktan sonra gelen evlenme tekliflerini bu şartı öne sürerek reddeder. Fazıla bir başka fedakârlığı da babası Sai Efendi için yapar. Üvey annesi Calibe, amcasının oğlu Süha'yla babasını aldatmaktadır. Tesadüfen Calibe'yle Süha'yı uygunsuz vaziyette gören Fazıla babasının huzurunu bozmamak için susar. Öyle ki Süha Fazıla'yla evlenmek istediğinde bile babasını korumak adına sesini çıkarmaz. *Bikes'* te de Memune, Fazıla gibi annesinin babasını aldatığını bilir; ancak ailesini korumak için susmayı tercih eder:

"Hayır hiçbir vakit hakikati meydana koymayacağım! Validemin mücrimiyeti, pederimi ve kardeşlerimi haysiyetsiz eder, benim kabahatli addolunmağım ise yalnız beni mahveder. Gül ağacında iyi gül de biter fena da! Ondan ağaca zarar gelmez. Lakin ağacın çürütmesi müthiştir!" (Emine Semiye, 06 MK. Yz. A 2670: 204-205).

Memune gerçekleri açıklamayarak büyük bir fedakârlıkta bulunur; fakat hapse düşmekten de korkar ve evden kaçır.

Muhadarat'ta ve *Bikes*'te kadınların fedakâr olmaları geleneksel aile kurumunu koruma isteklerinden kaynaklanmaktadır. Her iki romanda da kadınlar devam eden geleneğin koruyucusudurlar. Ancak bir taraftan da modern hayatın gereklerini de göz ardı edemezler. Bu sebeple her iki romanda da devrin bu ikircikli durumu yansımaları bulmuş ve geleneksel hayatın en önemli unsurlarından olan evlilik ve evliliğe dair konular kadın kahramanların etrafında dile getirilmiştir.

2. GÜÇLÜ KADIN KAHRAMANLAR ETRAFINDA EVLİLİK MESELESİ

Batılılaşmayla birlikte Şemsettin Sami, Nâmık Kemal, Ahmet Midhat gibi devrin önde gelen aydınları evlilik kurumunu sorgulamaya başlarlar. Dönemin erkek yazarları, toplumsal hayatın ve bunun bir parçası olarak aile hayatının Batılılaşma temayülümüze uygun ama geleneksellikten de uzaklaşmadan yeniden düzenlenmesi taraftarındırlar. Emine Semiye ve Fatma Aliye de yazdıklarında modern evliliği kurgulamaya çalışırlar; ama bütünüyle çözüme yönelik öneriler de getirmezler. Çünkü toplumsal hayattaki geleneğin güçlü etkisi devam etmektedir ve her iki yazar da kadın yazar olmanın getirdiği sınırlılıklarla modernleşme çizgisinde ama bir yanyıyla da geleneğe bağlı evlilik anlayışlarını dile getirir. Bunun için ise önerileri tanışarak ve âşık olarak evlenme, eş seçimlerini yapabilecek ve zorunlu kaldıklarında boşanabilecek güçte olmaktır.

2. 1. Tanışarak Evlenme / Kendi Seçimini Yapabilme

Toplumsal hayatın ve dolayısıyla da kadınlığın en önemli problemlerinden biri evlilik ve evlenme şekilleridir. Batılılaşmayla birlikte hak ve özgürlüklerin artması beraberinde evlilikte de eş seçimini özgürce yapmayı getirir. Şinasi, Şemsettin Sami gibi dönemin aydın yazarları edebî eserlerinde evlilik kurumunu olumsuz evlenme şekilleri üzerinden değerlendirerek önerilerini dolaylı yoldan vermeye çalışırlar. Bu durum dönemin de etkisiyle yeni bir hayat anlayışının birdenbire getirilmek istenmesinin sarkıncalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin Şemsettin Sami ilk romanımız olarak kabul edilen *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta, Şinasi de Batılı anlamda ilk tiyatro eserimiz olarak kabul edilen *Şair Evlenmesi*'nde görücü usûlüyle evlenmenin zararlarını anlatırlar. Devrin erkek yazarlarının yanı sıra evliliğin taraflarından olan kadın

yazarların bu konudaki düşünceleri daha da önem kazanır. “*Fakat bu konuda kadın yazarların erkek yazarlardan çok uzak düşmedikleri ve en azından başlangıç aşamasında eski evlilik anlayışına çok keskin tenkit getiremedikleri görülür.*” (Karaca, 2010: 349). Fatma Aliye ve Emine Semiye de kadın yazarlar olarak toplumdaki mevcut evlenme şekillerine eleştirel bir yaklaşım geliştirmezler; ancak birbirini tanıyarak evlenmeyi telkin ederler. Bunu yaparken de sadece kadınlığın değil sosyal hayatın da bu önemli problemini roman ve hikâyelerinde güçlü kadın kimlikleri etrafında anlatmışlar ve evlilikle ilgili çeşitli meselelere dönemlerine göre oldukça ileri sayılabilecek öneriler getirmişlerdir. Her iki yazarın da öncelikle üzerinde durduğu konu, eşlerin birbirlerini tanıyarak evlenmeleridir. Emine Semiye *Bikes*’te geleneksel evlenme şekli olan görücü usûlüne alternatif evlenme şekilleri sunar. Romanda daha bebekliklerinde Memune ile Racih’in ve Muti ile Teveccüh’ün birbirleriyle evlenmelerine aileleri tarafından karar verilir. Bu da bir çeşit görücü usûlüdür. Çünkü çiftler kendi rızaları alınmadan evliliğe zorlanmaktadır. Ancak bu durum anlatıcı-yazarın içine sinmemiş olmalı ki her iki çifti de tesadüfen karşılaştırarak onlara birbirlerini tanıma imkânı sunar. Romanda Racih’in halasının kızı Cevahir ise güçlü bir karakterdir. O birlikte büyüdüğü Racih’e âşıktır ve onunla evlenmek ister. Hatta kendisiyle evlenmek isteyenlere Muti ya da Racih gibi biriyle evlenmek istediğini söyler.

Fatma Aliye’nin romanlarında da kahramanlar birbirlerini tanıyarak evlenirler. *Muhadarat*’ta Fazıla ile Mukaddem çocukluklarından beri birbirlerini tanır. *Enin*’de Sabahat çocukluğunu birlikte geçirdiği Suat’la nişanlanır. *Hayal ve Hakikat*’te ise Vedat ile Vefa nişanlanmadan on yıl önce birbirlerini tanımaya başlarlar.

Bikes ve *Muhadarat*’ta dikkatleri çeken bir başka unsur ise kadın kahramanların evlilik öncesinde eş seçimini geleneksellikten uzaklaşmadan yapmaya çalışmalarıdır. Hem Teveccüh hem de Fazıla eş seçimini babalarının hakkı olarak görürler. *Bikes*’te Muti tesadüfen oduncunun kulübesinde gördüğü Teveccüh’e âşık olur ve ona evlenme teklif eder. Ancak Teveccüh bir başkasıyla nişanlı olduğunu söyleyerek Muti’nin evlenme teklifini reddeder.

“Delikanlı, ‘Ne demek isteyeceğim! Bu memleketin âdeti, delikanlılar beğendiği kızlarla sözleşip sonra velisinden talep ederlermiş. Ben de sizden söz almak isterim.’

Teveccüh, ‘Evet ama ben nişanlıyım. Pederim daha sinn-i tevellüdümde söz vermiş.’

Delikanlı, 'Ne zararı var!.. Pederinizin verdiği sözü feshetmek elinizdedir!..' (Emine Semiye, 06 MK. Yz. A 2670: 230).

Romanda Teveccüh babasına verdiği sözü tutar ve eşini kendisi seçmez. *Muhadarat'* ta Fazıla da eş seçimini babasının hakkı olarak görür. Sai Bey kızının Mukaddem'le olan nişanını bozduğunda Mukaddem'in annesi Fazıla'ya oğluna kaçmasını teklif eder. Ancak Fazıla Mukaddem'le evlenmek istemesine rağmen babasının izni olmadan evlenemeyeceğini ifade eder:

"Mukaddem Bey'e varmak için tereddüt etmiyorum. Onun bu dediğinizden başka çaresini bulunuz. Ben memnunum. Fakat bu teklifleri kabul etmekte mazurum. Sizin her bir emriniz başım üzerine. Lakin ben firar edemem. Ben pederime, 'Beni filanca adama veriniz' diyemem. O pederimin hakkıdır. Ben kimsenin hakkını gaspa kalkışmam. Evet nineciğim sizden mahrumiyetim bana pek büyük kederdir. Bu kederden ölmeye razı olurum. Fakat pederime isyan edemem." (Fatma Aliye, 1326: 146-147).

Her iki yazarın romanlarında da babaların otoriter kimliği devam etmektedir. Ancak babalar verdikleri kararlarda yanılırlar ve babaların isteği üzerine yapılan evliliklerde kadın kahramanlar mutlu olamazlar. Sonunda kadın kahramanlar kendi istedikleriyle evlenirler. Fazıla babasının kendisine uygun gördüğü Mukaddem'le babasının isteği üzerine nişanlanır, yine onun isteği üzerine nişanlısından ayrılır. Sonrasında yine babasının uygun gördüğü Remzi'yle evlenir. Ancak bu evlilik onu intiharın eşiğine getirecek kadar mutsuzlaştırır. Böylece yazar tarafından da olumlanan bu evlilik örnekleri kendi içlerinden gelişen tezatlarıyla mücadele etmek durumunda kalır. Her iki yazarın romanlarında da babalar seçimi yapar, kadın itaat eder. Ama babaların seçimi mutluluğu getirmez. Sonrasında kendi seçimleriyle yaptıkları evlilikler mutluluğu getirecektir.

Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin romanlarında kadınların güçlü olması, kendi seçimlerini yapabilmeyi de beraberinde getirmiştir. Fatma Aliye *Muhadarat'* ta Fazıla'yı görünürde ataerkil düzene boyun eğmiş, gelenekselliğe bağlı, melek tipi kadın örneğine uygun bir karakterde okuyucuya sunar. Ancak metnin arka planında Fazıla'nın bireyselleşme çabasının varlığı dikkatleri çeker. Aslında Fazıla hayatını kendi seçimleriyle devam ettiren bir kadındır. Babasının kendisine evlenmek için Mukaddem'i uygun görmesine karşı çıkmaması baba evinden bir an önce kurtulmak istediği içindir. Böylece Mukaddem'le yapacağı evlilik ona ve kardeşi Şefik'e huzurlu bir

aile ortamı sağlayacaktır. Fazıla, Mukaddem'le ayrıldıktan sonra Süha'nın evlenme teklifini de babasının onunla evlenmesi için tüm ısrarına rağmen reddeder. Sonrasında gelen evlenme tekliflerini de kendisini Şefik'le birlikte kabul etmemelerinden dolayı reddeder. Sonunda Fazıla kendisini Şefik'le birlikte kabul eden Remzi'yle evlenir. Ancak bu evlilik Fazıla'ya mutluluk getirmez. Remzi'nin kuma getirmek istemesiyle evden kaçan Fazıla için asıl mutluluk tanıyarak evlendiği Şebip'le gelecektir.

Muhadarat'ta ailelerin onayı alınmadan yapılan evliliğin olumsuzlanması ise Fevkiye ve Nabi'nin evliliğiyle anlatılır. Fevkiye ailesinin sözünü dinlemeyerek servet avcısı Nabi ile evlenir ve bu evlilik Fevkiye'nin felaketi olur. Fazıla babasının istediği kişiyle evlenirken Fevkiye ailesinin istemediği bir evlilik yapar ve her ikisi de evliliklerinde mutlu olamaz. Görüldüğü üzere Fatma Aliye evlilikte geleneksellik ve modernliğin bir arada olduğu bir tavır sergiler. Ona göre evlenmeden önce eşler birbirini tanımalı ve evlenirken de ailelerin onayı alınmalıdır.

Memune ise Fazıla gibi kendi seçimlerini yapabilen bir kadın değildir. O, ailesinin kendisine uygun gördüğü beşik kertmesiyle evleneceği için mutludur. Memune'nin hizmetçi olarak çalıştığı konağın oğlu Racih'le evlenmesinde Racih'in kendisiyle evlenmek istemesi yeterli olmuştur.

Her iki yazar da romanlarında toplumda mevcut olan evlilik şekillerini eleştirmez. Ancak Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin önerisi eşlerin birbirlerini tanıyarak ve birbirlerine âşık olarak evlenmeleridir. Ancak böyle bir evlilikte dahi ailelerin onayı alınarak geleneksel yapıdan uzaklaşılması gereklidir.

2. 2. Kadın ve Aşk

Modernleşmeyle birlikte yazarların üzerinde durduğu bir başka konu ise evlilik öncesinde aşkın yaşanmasıdır. Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin eserlerinde de evlilik öncesinde aşk yaşanılabilir bir duygu olarak gösterilmiştir. Her iki yazarın eserlerinde de kahramanların birbirlerine âşık olarak evlenmeleri telkin edilir. Osmanlı'nın Tanzimat'ın ilanıyla benimsediği yeni hayatın şartlarına uygun aşka dayalı evlilik teklifleri sıklıkla kadın yazarların kaleminden dile getirilmiştir. Fatma Aliye ve Emine Semiye de aşka dayalı evlenmeyi edebî metnin imkânlarından yararlanarak gündeme taşırlar. Ancak bunu yaparken de keskin bir geçiş yeri-

ne ılımlı bir tavırla gelenekten bütünüyle kopmadan aşkla ilgili söylemlerini ifade ederler. Geleneksel hayatta kadınlar için aşk, evlilik süreci içerisinde yaşanması gereken bir duygudur. Fatma Aliye ve Emine Semiye de romanlarında böyle bir tavır sergilerler. *Muhadarat* ve *Bikes*'te Fazıla da Memune de evlenmeden önce eşlerine âşık değillerdir. Fatma Aliye'nin kadın kahramanları evlilik öncesindeki süreçte âşık olma hakkını kendilerinde görmezler. *Muhadarat*'ta Fazıla, nişanlısı Mukaddem'e duyacağı aşkı evlilik sonrasına bırakır:

"Mukaddem Bey'i beğeniyordu. Her hâlini takdir ediyordu. Seviyordu da... Fakat zeki kız, çıldırmasıya muhabbeti, fikir ve hayalini daim onunla meşgul etmeyi tezevvücünden sonraya saklıyordu. Aşk denilen kahraman, şu genç kızı tamamıyla mağlûp edip de istediği gibi kullanamıyordu." (Fatma Aliye, 1326: 89).

Fazıla'ya göre bir kadın aşkını kocasına saklamalıdır. Fazıla, Mukaddem'i çok beğense de ona âşık olma hakkını kendinde görmez. O, Remzi ile evlendikten sonra onu kocası olduğu için şiddetli bir aşkla sever. Fazıla için aşk ancak evleneceği adama hissedilecek bir duygudur. Fazıla, Mukaddem'den ayrıldıktan sonra babasının isteğiyle sonradan görme bir zengin olan Remzi'yle evlenir. Her ne kadar Remzi Fazıla'ya uygun bir eş değilse de Fazıla ona âşık olmakta gecikmez. Romanda Fazıla'nın kocasına karşı duyduğu aşk şöyle anlatılır:

"O zamana kadar aşk ve muhabbetini, zevci olacak adama saklamış olduğu için, zevcin şahsınca bir tebeddül vukua gelmediyse de yine zevclik makamına gelen zati, o eski sevda-yı mukarreriyile bittedriç sevdi. Hem de bu sevdası serian arttı. O hususta yorgun olmayan gönlünün sevdası da gittikçe şiddet peyda eyledi. Vakıa Fazıla gibi âkile ve zeki bir kız Remzi Bey'deki ba-yağılıkları görmedi değil! Adamcağızın mahiyet-i insaniyesini daha ilk gördüğü gün anladı. Fakat gönlü müddetü'l-ömr hâli kalacak değil ya! Elbet bir gün orasını da bir sevda işgal eyleyecek. Şu kadar var ki Fazıla, zevci olacak adamın aşkından başkasına yol vermemişti. Teehhülden sonra muhabbetini sakladığı adam Remzi olduğunu görüp artık olanca aşk ve muhabbetiyle onu sevmeyi de tabiatına pek kolay kabul ettirdi." (Fatma Aliye, 1326: 203-204).

Fazıla için aşk sadece kocasına karşı duyulabilecek bir histir. Cariye olarak bulunduğu konağın oğlu Şebip'in aşkını da bu sebepten reddeder. Fatma Aliye *Muhadarat*'ta aşk duygusunu erkek kahraman üzerinden yansıtarak geleneğin kadına koyduğu birtakım sınırlılıklara riayet etmiştir. Bunu yaparken modernleşmenin kadınıla

İlgili tekliflerini ılımlı bir şekilde sunma fikri vardır. Çünkü kadın bir yazar olarak yazmanın getirdiği yükümlülükler ve Fatma Aliye'nin İslâmcı-gelenekçi bir çizgide olması göz önünde bulunduğunda metnin yüzeyindeki ılımlı çizgi anlaşılabilir. Ancak metnin derinliklerine inildiğinde Fazıla'nın da aslında Şebip'e karşı hislerinin olduğu sezilmektedir. Nitekim aşkı kabul görmeyen Şebip'in intihar etme girişimini; "*Beyim eğer 'Seni seviyorum' demek hürriyetine malik olsam, şimdi o sözü söyledim.*" (Fatma Aliye, 1326: 417) diyerek engeller. Fazıla Remzi'nin ölümüyle aralarındaki engel kalkınca Şebip'le evlenir.

Emine Semiye de geleneksel aşk anlayışından tamamıyla kopmaz; ancak tavrı evlenmeden önce eşlerin birbirlerini tanıyıp âşık olmalarından yanadır. *Bikes*'te Memnune ve Racih daha küçüklüklerinde aileleri tarafından beşik kertmesi yapılırlar. Birbirlerine sadece fotoğraflarını görerek âşık olurlar. Ancak Memnune kardeşini öldürdüğü iftirasına uğradığı için evden kaçır ve hapse düşmemek için adını Bikes olarak değiştirerek hayatını devam ettirir. Fakat yeni hayatında tesadüfen çalıştığı konağın sahibi olan Racih'le birbirlerine âşık olarak evlenirler. *Bikes*'te Muti ve Teveccüh de birbirlerinin fotoğrafını görerek âşık olmuşlardır. Onlar da tıpkı Memnune ve Racih gibi tesadüfen birbirlerini görürler ve âşık olurlar. Emine Semiye, *Bikes*'te geleneksel hayattan modern hayata geçiş döneminde bir yandan geleneksel çizgiden kopmamaya çalışarak kahramanların birbirlerine fotoğraftan âşık olmalarını işlerken diğer yandan da bu durum içine sinmiş olmamalı ki tesadüfen onları karşılaştırır. Aslında yazar bu tavrıyla geleneksel aşk anlayışına açık bir eleştiride bulunmazken tanıyarak âşık olmayı seçenek olarak sunmuştur.

2. 3. Çok Eşlilik

Batılılaşmayla birlikte ortaya çıkan bir başka tartışma da taaddüd-i zevcat/çok eşlilik. Hem Fatma Aliye hem de Emine Semiye dönem içerisinde çok tartışılan bu konuya ilgisiz kalamazlar ve çok eşliliği çocuk sahibi olunamaması gibi bazı durumlarda kabul-lenilebilir bir durum olarak görürler. *Muhadarat*'ta Fazıla, Remzi'nin odalık almasına çocukları olmadığı için rıza gösterir. Ancak art arda alınan iki odalık hamile kalmaz ve çırak edildikten sonra evlendikleri adamlardan çocuk sahibi olurlar. Buna rağmen Remzi üçüncü odalığı da almak ister. Bunun üzerine Fazıla'yla aralarında şöyle bir tartışma geçer:

"Remzi, 'Acayip! Âlemde karısının üzerine evlenen, odalık alan yok mu? Hepsi çocuk için mi alıyor?' Beyefendi! Ben bu işe çocuk için rıza göstermiştim. Zira o hâlde âlem beni ayıplamazdı. Fakat şimdi tecrübe görüldükten sonra ben sizin odalık almanıza razı olursam, o vakit herkes bana hayvan nazarıyla bakar. Beni divane zannederler." (Fatma Aliye, 1326: 247).

Fazıla sadece çocuğun olmaması durumunda çok eşliliği kabullenilebilir bir durum olarak görmektedir. Ancak Fatma Aliye'nin bu durumu kabullenemediği, çok eşlilik için ortaya çıkan gerekçelerin poligamiyle de çözüme kavuşamamasından anlaşılmaktadır.

Emine Semiye de *Sefalet*'te çocuğun olmaması durumunda çok eşliliği kabullenir bir tavır sergiler. Romanda Ruhi Bey ikinci evliliğini çocukları olmadığı için Zümrüt Hanım'ın izniyle yapar ve Sabite'nin doğuşunun ardından Bihterin'i boşar. Emine Semiye romanlarında çok eşlilik konusunda çocuğun olmaması haricindeki sebepleri kabullenmez. *Muallime*'de Macit Bey'in Bihbude'ye âşık olarak evlenme teklif etmesi şiddetle eleştirilir. Macit Bey sekiz yıldır evlerinde kalan, çocuklarının eğitim ve terbiyesiyle bizzat ilgilenen ilim ve fazilet sahibi Bihbude'ye âşık olur. Ancak Bihbude kadınca bir duyarlılıkla Macit Bey'in evlenme teklifini reddeder:

"Af edersiniz efendim! Bu bapta vicdanımın hükmüne münkat olacağım. On sekiz senelik bir hakk-ı zevciyeti çiğnemek size kolay gelebilirse de, beni evlatları gibi görüp gözetmiş âlicenap bir yengenin saadetini sirkate mecalim yoktur efendim!" (Emine Semiye, 06 MK. Yz. A 4583: 389-390).

Bihbude yıllardır birlikte yaşadığı ve birçok iyiliğini gördüğü Macit Bey'in karısının mutluluğunu gölgelemek istemez. Ancak romanda Macit Bey'in Bihbude ile evlenme isteği okuyucu nazarında affedilmeye yönelik bir tavırla anlatılır. Macit Bey'in karısı güzel olduğu kadar akılsız ve eğitimsiz bir kadındır. Macit Bey'i ruhen mutlu edebilecek hiçbir niteliğe sahip değildir. Öyle ki Tahsin dahi babasının Bihbude ile evlenmesini haklı bulmasına rağmen Bihbude kadınca bir duyarlılıkla böyle bir evliliği içine sindiremez ve nikâhtan bir gün önce kaçar. Emine Semiye'nin romanlarında çok eşliliğe yaklaşımı Fatma Aliye'ye göre daha keskin çizgiler taşır. Onun poligamiye olumsuz yaklaşımı *Sefalet*'te poligaminin gerekçesi gerçekleşir gerçekleşmez bu duruma son verilmesinden ve *Bikes*'te ise devrin genel anlayışı içerisinde kabullenilebilir gerekçelerin doğmasına rağmen poligaminin gerçekleşmesine müsaade edilmemesinden anlaşılmaktadır.

2. 4. Çok Eşliliğe Karşılık Boşanma

Fatma Aliye ve Emine Semiye'nin romanlarında çok eşliliğe karşılık olarak kadınların boşanma talebinde bulunmaları dikkati çekicidir. Fatma Aliye *Nisvan-ı İslâm*'da çok eşliliğin yaygın bir uygulama olarak gösterilmesini engelleyecek görüşlerini ifade etse de poli-gamiyi kabullenmiş gibi görünüyor. Örneğin İslâm'da taaddüt-i zevcat'a karşılık talak/boşanma da bulunduğundan bahsederek çok eşliliğin kadınlara zorla yapılmış bir zulüm olamayacağını ve kadınların ortak istemedikleri durumlarda eşleriyle evli kalmayıp başka birisiyle evlenebileceklerini söyler. Avrupa'da boşanmanın imkân-sızlığından, hatta ömür boyu süren bir çile hâline dönüşmesinden söz ederek İslâm'da boşanmadaki kolaylığın bu anlamda sağlıklı bir sonuç oluşturduğundan söz eder (Argunşah, 2007). Fatma Aliye, her ne kadar makale ve kitaplarında çok eşliliği kabul etse de romanlarında bunun tam tersi bir tavır sergiler. Fazıla, Remzi'yle arasında çok eşliliği gerektirecek bir sebep olmadığından bu durumu kabul lenemez ve Remzi'den ayrılmaya karar verir. Fazıla'nın eşinden ayrılmak istemesi onun kadınlığı adına direnişinin göstergesidir. *Udi*'de Bedia Mail'in kendisini bir başka kadınla aldattığını öğrendiğinde kocasından ayrılır. *Enin*'de ise Sabahat, nişanlısı Suat'ın Nebahat'la gizli gizli görüştüğünü öğrendiğinde nişanı bozar.

Emine Semiye'nin kadın kahramanları da boşanma isteğinde bulunurlar. *Mükâfat-ı İlâhiye*'de Alis aile sorumluluğu taşımayan ve her geçen gün kendisine ve çocuklarına daha çok zarar veren kocası Alber'den ayrılır.

3. ÇALIŞAN KADINLAR

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kadının toplumsal hayatta görünür olabilmesini sağlayacak taleplerinden biri de ev içi mekânlardan çıkarak kamusal alanda çalışabilmektir. Kadınlar bu döneme kadar kendileri için ataerkil düzen tarafından öngörölmüş olan ev içi mekânlarda erkeklere ekonomik anlamda bağlı olarak yaşamaktaydılar. Nâmık Kemal I. Meşrutiyet'in ilanından çok daha önce 1867'de yayımladığı "Terbiye-i Nisvan Hakkında Bir Layiha" isimli makalesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun yalnızca yarısı olan erkeklerin üretim sürecine katıldığını, öteki yarısı olan kadınların ise tüketici olduğunu belirtir. Kadınlar ancak II. Meşrutiyet'in ilanıyla çalışma isteklerini çeşitli yayın organlarında dile getirmeye başlarlar. Fatma Aliye, "Terbiye-i İçtimaiye" başlıklı makalesinde kadın-

ların zamanlarını boş işlerle geçirmek yerine tüketici konumdan üretici konuma geçmelerini önerir (Fatma Aliye, 1325: 740-41). Fatih Kerimî'ye verdiği röportajda ise milletin yarısını oluşturan kadınların çalışmamaları hâlinde erkeklere yük olacaklarını ve bunun da ülkenin iktisadî yapısını zayıflatacağını söyler (Fatih Kerimî, 2001: 265). Emine Semiye de "Hayatta Kadının Hisse-i İştiraki" başlıklı makalesinde savaşlar nedeniyle bir kadın inkılabının başlamış olduğunu ifade ederek bunun sonucu olarak "İhtiyacın tevlit ettiği bu çalışıp kazanmak faidesini, kadın ince zekâsıyla pekiyi anlamıştır." (Emine Semiye, 1325: 3) sözleriyle kadınların çalışma fikrini benimsemeye başladıklarını vurgular.

Fatma Aliye ve Emine Semiye kadının çalışmasına yönelik düşüncelerini makalelerinin yanı sıra edebî eserlerinde de çalışan kadın kahramanlar etrafında dile getirirler. *Muhadarat* ve *Bikes*'te kendilerine hazırlanan hayata boyun eğmeyerek evden kaçan Fazıla ve Memune toplumsal alanda kendilerine yer açabilmek için cariye ya da hizmetçi olarak çalışmaktan başka seçenekleri olmadığını farkındadırlar. Fazıla ve Memune kendilerine toplumsal hayat içerisinde yer açarken önceki konumlarını terk ederler ve artık hizmet halayığı ve hizmetçi olarak toplumsal hayat içerisinde yerlerini alırlar. Her iki kadın da kendilerine konaklarının kapılarını açan ailelerin yanına sığınır. Fazıla hizmet halayığı olarak Muhterem Bey'in konağında çalışmaya başlar. Kısa sürede yetenekli olması sayesinde baş halayık olur. Bütün konağı çekip çevirir. O, bu dönemde önceki dönemine göre daha özgürdür. Muhterem Bey ve ailesi ona o kadar güvenirlere ki nereye gittiğini ya da dışarıya çıktığında ne yaptığını sorma gereği bile duymazlar. Memune'nin durumu Fazıla'dan çok farklıdır. O hizmetçilik yaptığı konaklarda birçok eziyet görür, aşağılanır, dayak dahi yer.

Memune ve Fazıla için başka konaklarda hizmetçilik yaparak çalışmak sadece maddî ihtiyaçlarını temin için başvuru olan bir yol değildir. Onlar aynı zamanda hizmetçilik yaparak kendilerine sığınacak mekân oluşturmuşlardır. Böylece baba ya da kocalarının desteği olmadan hayatlarını devam ettirerek mevcut ataerkil düzene karşı bir direniş sergilemişlerdir.

4. EĞİTİMLİ KADINLAR

Tanzimat'la birlikte hız kazanan modernleşme dönemimizde atılan ilk adımlar arasında öncelikle eğitim ve kadınların eğitimi

meselesi gelmektedir. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti ilerleyen ilim ve teknolojiye ayak uydurmak için bazı okullar açmıştır. Fakat bu okullar kadınlara yönelik eğitim kurumları değildir. Buna rağmen kadınların eğitim meselesi Tanzimat döneminden itibaren ciddiye alınmış, hatta kadın eğitimi meselesi modernleşmenin aslı unsurları arasında sayılmıştır. Dönemin pek çok aydınında olduğu gibi Emine Semiye ve Fatma Aliye de kadınların eğitimi konusunda görüşlerini çeşitli makalelerinin yanı sıra edebî eserleriyle de gündeme taşırlar. Onların kadın kahramanları döneme de uygun olarak evde eğitim almak suretiyle yetişmiş kültürlü genç kızlardır. Emine Semiye *Bikes*'te kadının eğitimi olmasını iyi bir eş olabilmesi açısından önemser. *Bikes*'in eğitimi kadın kahramanı Yunus Bey'in kızı Teveccüh'tür. Teveccüh tam da Tanzimat aydınlarının görüşüne uygun olarak Muti Bey'e lâyık bir eş olabilmek için okur. Yunus Bey Müstakim Bey'e yazdığı bir mektupta şunları söyler:

"İstanbul'a gelip seni görelim tam on iki sene oldu. Oğlunu ve kızını da al gel şu kaç senelik nişanlıları artık karıştıralım! Teveccüh gittikçe güzelleşiyor! Muti'ye zevce olmaya kesb-i liyakat için okumaya da iştiha ile çalışıyor!" (Emine Semiye, 06 MK. Yz. A 2670: 5-6).

Bikes'te Yunus Bey'in amcasının çiftliğinde bir yamak kızı olan Gülşen'in Müstakim Bey'le evlendikten sonra kısa bir süre içerisinde okuma yazma öğrendiği ve içine girdiği yeni çevrenin kültürel düzeyine on yıl içerisinde uyum sağladığı görülür. *Muallime*'de ise Mahsul Bey ve Macit Bey eğitimsiz olan kadınlarla evlendiklerinde onların ilk iş olarak evde özel ders almalarını sağlarlar. Böylece eşleri kendilerini anlayabilecek kültürel seviyeye gelebilecektir. Tanzimat döneminde eğitim amacıyla Batı'ya gönderilen erkekler döndüklerinde hayatlarında kendilerini anlayabilecek kadını istemişlerdir. Bunun için de kadının erkeğine yakın bir eğitim seviyesine ulaşması, Tanzimat dönemi aydınlarının başlıca sorunlarından olmuştur. *Bikes*'te Racih'in halası Şahide Hanım ve kızı Cevahir de babalarının desteğiyle devre uygun olarak evde eğitim alarak yetişmiş kadınlardır. Romanda eğitimi kadınlardan bir diğeri de Rüşhi Bey'in kızı Natıka'dır. Rüşhi Bey büyük kızı Reside'nin de okumasını istemiş; ancak o ev işlerine yönelerek okumaya heves etmemiştir. Küçük kızı Natıka ise ablasının tersine okumak istemiştir.

Fatma Aliye'nin romanlarında da kadınlar eğitimidir. Ancak onun kadınların eğitiminin işlevine yönelik anlayışı Emine Semiye'den daha farklıdır. *Muhadarat*'ta kadınların evlenmemeleri ya da

ayrılarak yalnız kalmaları durumunda hayatlarını kendi başlarına sürdürebilmeleri fikri vardır. Romanda ana kahraman Fazıla, önce kendisini bir cariye olarak satar. Sonra da satıldığı evde çocuk bakıcılığı ve kâhyalık gibi işleri üstlenir. Fazıla Türkçeyi çok güzel okuyup yazdığı gibi Fransızcasını ilerletmekte, piyano ve resim dersleri de almaktadır. Ancak Fazıla kendisinden bilgi ve kültür bakımından çok düşük seviyede olan Remzi'yle evlendikten sonra kitaplarından uzak kalır. Remzi, Fazıla'nın kitap okumasından sıkılır ve okumasını engeller. Tıpkı Fatma Aliye'nin kocası Faik Bey'in ona kitap okumasını yasakladığı gibi. Kadınların ekonomik özgürlüklerine sahip olmalarının önemini vurgulayan anlatıcı-yazar *Udi ve Refet'*te kadınlarını para kazanacak özelliklerle donatır. Burada Refet çok dikkati çekici bir kahramandır. Bütün imkânsız hayat şartlarına rağmen öğretmenlik eğitimini tamamlaması iyi bir örnektir. *Udi'*de ise Bedia babasını kaybettikten ve kocasından da ayrıldıktan sonra hayatını devam ettirebilmek için ud dersleri vererek geçimini sağlar.

SONUÇ

Modernleşme döneminin öncü kadın yazarlarından iki kız kardeş Fatma Aliye ve Emine Semiye makaleleri ve edebî eserlerinde Tanzimat'la hızlanan yenileşme sürecinde önem kazanan kadın ve kadınlığa ait meselelere yer vermişlerdir. Onların kadın meselelerine bakış açısı bir yandan geleneksellikle modernlik arasında henüz tam olarak yerimizin belirlenemediği bir dönemde yazmaları, bir yandan da kadın yazar olarak karşılaştıkları sınırlılıklarla şekillenmiştir. İki yazar da geleneksel hayatın evlilikle ilgili uzantılarını kabullenir görünürken bir yandan da modernleşmeyle toplum hayatımıza giren ve kadınlık hayatını doğrudan etkileyen meselelere duyarsız kalmaz. Hem *Muhadarat* hem de *Bikes* bu ikircikli durumu yansıtmaları açısından iyi örneklerdir. Ancak her iki romanda da dikkatleri çeken nokta, kadın kahramanların metnin üst düzeyinde suskun/katlanmış/edilgen kadın örnekleri gibi görünürken metnin derinliklerinde kadınlığı adına çok eşliliğe direnen, evlilikte kendi seçimini yapmak isteyen, eğitilmiş, güçlü ve fedakâr olmalarıdır. İki roman da tanıyarak eş seçimini yapabilmek, çok eşlilik, boşanma, kadın eğitimi gibi doğrudan kadınlığı ilgilendiren konular gelenekselin içerisinde seçilen olumsuz örnekler üzerinden verilmiştir. Böylece gelişme zeminini edebî sahada da bulan kadınlıkla ilgili meseleler sonrasında sosyal hayatta da görünürlük kazanacak ve kadınlığın gelişimi adına önemli adımlar atılacaktır.

KAYNAKÇA

- Argunşah, Hülya, (2007), "Osmanlı Kadınının Avrupa'ya Takdim ve Müdafası: Nisvan-ı İslâm", Kadın-Edebiyat İlişkileri ve Fatma Aliye Harım Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayımlanmamış Bildiri).
- Emine Semiye, "Bikes", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 98-138, 23 Kânunusani 1312/4 Şubat 1897-13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897; Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 2670.
-, "Muallime", *Hanım Kızlara Mahsus Gazete*, S. 143-146, 21 Kânunuevvel 1316/3 Ocak 1901-25 Kânunusani 1316/7 Şubat 1901. Devamı *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 99/301-109/311, 15 Şubat 1316/28 Şubat 1901-2 Mayıs 1317/15 Mayıs 1901; Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 4583.
-, (1325), "Hayatta Kadının Hisse-i İştiraki", *İleri*, S. 642, 23 Teşrinievvel 1325/23 Ekim 1919, s. 5-6.
- Fatih Kerimî, (2001), "Fatma Aliye Harımın Huzurunda", *İstanbul Mektupları*, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 261-267.
- Fatma Aliye, (1325), "Terbiye-i İçtimaiye", *Mehasin*, S. 10, Eylül.
-, (1326), *Muhadarat*, Kasbar Matbaası, İstanbul.
- Karaca, Şahika, (2010), "Emine Semiye Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri.